

William TOTOK

Lustrație de catifea. Politica de reconsiderare critică a comunismului în Germania¹

I. Introducere

„Și 20 de ani după realizarea uniunii germane, reconsiderarea dictaturii comuniste din zona de ocupație sovietică și din RDG a rămas un obiectiv deosebit pentru stat și pentru societate. Nu se va trage o linie sub nedreptățile comise. Asta datorăm nu numai victimelor, ci și valorilor democrației noastre, oamenilor care au facilitat revoluția pașnică din 1989”. Aceste aprecieri aparțin ministrului secretar de stat pentru cultură, creștin-democratul Bernd Neumann, și au fost rostite în Bundestag, camera inferioară a Parlamentului federal, cu prilejul prezentării „Raportului guvernamental privind stadiul reconsiderării dictaturii Partidului Socialist Unit din Germania, PSUG” („Bericht der Bundesregierung zum Stand der Aufarbeitung der SED-Diktatur”²), în martie 2013³.

Raportul guvernului german documentează procesul reconsiderării din ultimele două decenii. Totodată, Raportul este o dovadă că actualul guvern creștin-democrat/liberal a respectat tratatul de coaliție prin care s-au stabilit măsurile de continuare și intensificare a procesului de reconsiderare. Neumann s-a referit și la volumul bugetului de 100 de milioane de euro, alocat anual pentru sprijinirea muncii de reconsiderare. La această sumă – care provine din bugetul federal – mai trebuie adăugate și sumele alocate de către diferitele land-uri federale care sprijină studierea trecutului comunist.

Neumann a atras, de asemenea, atenția asupra unor tendințe de bagatelizare a trecutului recent, deplângând, în același timp, faptul că mulți tineri nu posedă cunoștințe istorice minimale.

Într-adevăr, numeroși tineri nu cunosc nici măcar diferența între un sistem democratic și o dictatură cu o economie planificată.

Dintr-un sondaj făcut în 2008 de către istorici ai Universității Libere din Berlin (FU), rezultă că din 5.200 de tineri chestionați, între 16 și 17 ani, 42 la sută nu știau că Zidul Berlinului a fost ridicat în anul 1961 de către autoritățile est-germane și nu de către puterile aliate sau Germania Occidentală, precum credeau ei. 27 la sută dintre tinerii est-germani chestionați și 16 la sută dintre cei vest-germani cred că RDG-ul nu a fost o dictatură. Tot 27 la sută dintre tineri sunt de părere că fostul primar guvernator al land-ului federal Berlin și ex-cancelar al Republicii Federale, social-democratul Willy Brandt, era un politician răsăritean. Un procent de 13,5 la sută dintre tinerii berlinezi cred că fostul cancelar federal creștin-democrat și arhitect al unificării Germaniei, Helmut Kohl, ar fi fost liderul RDG-ului, iar fiecare al treilea chestionat îl confundă

---

¹ Studiu elaborat cu susținerea financiară a Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc.

² Versiunea electronică a raportului este postată pe pagina de internet a guvernului federal: (www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/BKM/2013-01-08-bericht-aufarbeitung-sed-diktatur.pdf?_blob=publicationFile&v=1).

³ Cf. *W. Totok*, 100 milioane € pentru reconsiderarea comunismului, RFI, 25 martie 2013.

pe Konrad Adenauer, primul cancelar al RFG-ului, cu Erich Honecker, penultimul șef de partid și de stat din Germania de Est⁴.

Pentru a contracara această stare de fapt alarmantă, s-a creat în 2011 un birou de coordonare a unor instituții care facilitează întâlniri cu martori. Între aceste instituții se află Fundația „Zidul Berlinului”⁵, Memorialul din fosta închisoare politică berlineză, Hohenschönhausen⁶ și Fundația federală pentru reconsiderarea trecutului comunist⁷. Din Raportul guvernului citat, rezultă că în cursul anului 2012, în toată Germania au avut loc întâlniri cu 514 martori – în primul rând, foști deținuți politici și supraviețuitori ai represiunilor comuniste – la care au participat 22.365 persoane.

În Raportul amintit se face și un bilanț al sprijinului și despăgubirilor acordate victimelor supuse abuzurilor regimului, o trecere în revistă a reabilitărilor juridice, a urmăririlor penale a unor infracțiuni comise de către membri ai aparatului represiv est-german, inițiate după unificarea. Totodată, raportul sintetizează stadiul cercetării științifice legate de comunism, activitatea informativ-educativă, întregul domeniu muzeistic și cel al monumentelor și memorialelor, munca arhivistică și accesul persoanelor la studierea propriilor lor dosare întocmite de Stasi, fosta poliție politică răsăriteană.

A trage o linie sub trecutul recent, se evidențiază în prefața acestei sinteze, este inacceptabilă și nu va exista⁸.

Continuarea procesului de reconsiderare critică a trecutului comunist înseamnă, deci implicit, și o formă de contracarare a încercărilor de bagatelizare a dictaturii, a creșterii numărului publicațiilor memorialistice semnate de foști activiști politici, de partid și de stat, reprezentanți ai birocrăției culturale, militari, ofițeri de Securitate sau simpli nostalgici ai sistemului apus⁹.

---

⁴ Cf. „Jeder 3. Berliner Schüler verwechselt Adenauer mit Honecker”, în BZ, 26 iulie 2008. Rezultatele chestionarului au fost incluse într-un studiu semnat de: *M. Deutz-Schroeder, K. Schroeder*, Soziales Paradies oder Stasi-Staat? Das DDR-Bild von Schülern, ein Ost-West-Vergleich, Ernst Vögel Verlag, Berlin & München, 2008.

⁵ Stiftung Berliner Mauer.

⁶ Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen.

⁷ Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur.

⁸ Bericht der Bundesregierung zum Stand der Aufarbeitung der SED-Diktatur, p. 11.

⁹ Iată doar câteva titluri din această categorie de literatură „nostalgică”, apărute în ultimii ani: *R. Grimmer, W. Irmeler, W. Opitz, W. Schwanitz*, Die Sicherheit. Zur Abwehrarbeit des MfS (Securitatea. Despre activitatea contrainformativă a Ministerului Securității Statului), cu o prefață de *P.-M. Diestel*, 2. vol., Ed. Ost - Das Neue Berlin, Berlin, 2003; *Egon Krenz*, Gefängnis-Notizen (Note din detenție), Ed. Ost im Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 2009; *W. Ulbricht*, Das Neue Berlin, Berlin, 2013; *E. Honecker*, Moabiter Notizen. Letztes schriftliches Zeugnis und Gesprächsprotokolle vom BRD-Besuch 1987 aus dem persönlichen Besitz Erich Honeckers (Note din penitenciarul Moabit. Ultima mărturie scrisă și procesele-verbale ale convorbirilor din timpul vizitei în RFG, în 1987, din arhiva personală a lui Erich Honecker), Ed. Ost im Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 2012; *Letzte Aufzeichnungen* (Ultimele însemnări), cu o prefață de *M. Honecker*, Das Neue Leben Berlin, Berlin, 2012; *M. Honecker*, Zur Volksbildung. Gespräch (Despre educația populară. Convorbire), Das Neue Leben Berlin, Berlin, 2012.

II. Reconsiderarea critică a trecutului comunist din fosta RDG

2.1. Premisele istorice. Răsturnarea regimului comunist și unificarea celor două Germanii

Activitatea opoziției est-germane a creat facilitățile în vederea începerii unui proces profund de distanțare, depășire și reconsiderare critică a sistemului politic, ideologic și economic instaurat în partea răsăriteană a Germaniei după 1949, anul fondării Republicii Democratice Germane (Deutsche Demokratische Republik – DDR). Dezbateră teoretică privind regimul și calificarea regimului ca unul totalitar sau doar autoritar au divizat de la bun început diferitele grupuri și organizații de opoziție. Tot așa și problema re-unificării celor două state germane. O parte a opoziției – ca de pildă Noul Forum – chiar a militat pentru independența RDG-ului după sfârșitul hegemoniei partidului conducător. Așadar, unificarea celor două state germane nu a fost un obiectiv prioritar. Analizele teoretice privind sistemul au impulsioneat strategiile politice adoptate de către opoziția est-germană care după primele alegeri libere din primăvara anului 1990 a avut reprezentanți în Camera Populară (Volkskammer), precum s-a numit parlamentul în RDG. Pe parcurs s-au cristalizat și conceptele privind caracteristicile generale ale sistemului și s-a renunțat treptat la ideea celei de-a treia căi, între capitalism și comunism.

Inclusiv Partidul Socialist Unit German (PSUG), debarcat de la putere, a încercat să se adapteze realităților, trecând printr-un proces de modificări de fațadă, schimbându-și deja în toamna lui 1989 denumirea, devenind apoi rapid, în februarie 1990, Partidul Socialismului Democratic (PDS), rebotezat în 2007 în Partidul Stângii (Die Linke).

Sintetizând conceptele unor politologi occidentali, Marianne Birthler – care între 2001 și 2011 fusese șefa Oficiului pentru administrarea arhivelor Fostei Securități Est-germane, Stasi (BStU), fostă activistă în cadrul organizației de opoziție Inițiativa pentru Pace și Drepturile Omului (IFM), apoi, din martie până în octombrie 1990, purtătoarea de cuvânt a organizației Uniunea '90¹⁰, iar din octombrie 1990 ministru al educației în guvernul din land-ul estic Brandenburg, condus de premierul social-democrat controversat Manfred Stolpe, din care demisionează în semn de protest, în 1992, după aflarea legăturilor primului ministru cu Stasi¹¹ – evidențiază 6 elemente caracteristice sistemului est-german, calificându-l drept totalitar: 1) ideologia unică; 2) un partid de masă; 3) existența unei poliții politice; 4) controlul statului asupra comunicațiilor de masă (mass-media); 5) controlul asupra armatei; și 6) economia planificată și centralizată¹². Astăzi această descriere se bucură de un larg consens, fiind considerată drept cea mai pertinentă de către întregul spectru politic democratic.

Una dintre revendicările centrale ale opoziției viza activitatea poliției politice, percepută ca principala instituție de sprijin al statului totalitar. În acest context istoric, s-au pierdut din vedere celelalte instituții subordonate controlului de partid, însă mai puțin implicate în represiunea directă a populației.

---

¹⁰ Bündnis '90 – Uniunea '90 – s-a creat în toamna lui 1989, în urma contopirii mai multor organizații de opoziție est-germană, Inițiativa pentru Pace și Drepturile Omului, Noul Forum (Neues Forum) și Democrație Acum (Demokratie Jetzt), constituind, după unificare, un grup parlamentar de sine stătător în Bundestag. În 1993, a fuzionat cu Partidul Ecologist (care s-a contopit deja în 1990 cu verzii est-germani, devenind Partidul Verzilor, cunoscut astăzi sub denumirea: Bündnis 90/Die Grünen – Uniunea '90/Verzii).

¹¹ Pe larg, despre cazul Stolpe a se vedea: *W. Totok*, Dilemele moștenirii Stasi, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2/2005, p. 37-54.

¹² *M. Birthler*, Freiheit ist Einsicht in die Akten, în *S. Suckut, J. Weber*, op. cit., p. 30.

2.2. Crearea Oficiului federal pentru studierea arhivelor fostei Securități est-germane, Stasi și legea accesului la dosarele poliției politice

Deschiderea arhivelor Stasi s-a stabilit în acordul de unificare. Camera populară, parlamentul est-german, s-a pronunțat deja în 1990 pentru conservarea și deschiderea arhivelor. Reticențe au fost articulate în Vest, unde mulți politicieni au pledat pentru aplicarea legislației arhivelor și un embargo de 30 de ani.

Legea privind accesul la arhivele Stasi a fost votată în 1991 de către Bundestag (parlamentul federal). În anii următori legea a fost ușor modificată. La începutul anului 1992, cetățenii puteau deja să-și consulte propriul dosar. În primul an de existență a Oficiului federal pentru studierea arhivelor fostei securități est-germane, Stasi (BStU), au fost înregistrate 420.000 de cereri venite mai ales din partea unor victime ale regimului care doreau să afle ce se află în dosarele lor de urmărire și mai ales, cine au fost cei care i-au denunțat, furnizând poliției politice informații. 130.000 de cereri au fost adresate atunci Oficiului în vederea investigării trecutului unor persoane și stabilirii dacă au întreținut legături conspirative cu Stasi sau nu¹³. Spre sfârșitul anului 1992, numărul cererilor privind accesul la propriul dosar a fost de 1,6 milioane, în 1997 de 3,8 milioane. În statistica Oficiului care cuprinde perioada 1991-2012 au fost înregistrate în total 6.793.201 de cereri, dintre care 2.918.000 au venit din partea unor persoane particulare (petenți)¹⁴.

Mulți dintre petenți nu aveau dosare, ceea ce a declanșat mai ales în primii ani după înființarea Oficiului nenumărate speculații care și-au pus amprenta și pe diverse articole și lucrări publicistice. Între altele, s-a speculat atunci – ca de altfel și-n celelalte țări post-comuniste – că poliția secretă ar fi distrus dosarele sau că noile servicii ar fi ascuns anumite materiale. Cert este că nu fiecare persoană avea un dosar. Interesul atât de mare pentru informațiile cuprinse în aceste dosare a fost, pe undeva, rezultatul unei psihoze produse de un aparat conspirativ temut, pe de altă parte al convingerii că fiecare individ care credea despre sine că s-a manifestat într-o formă sau alta neconform cu linia oficială a fost lucrat automat și într-un dosar de securitate. Dosarele cuprind nu doar probele materiale ale delatorilor; ele mai cuprind și faptele celor care, într-adevăr, s-au opus sau au acționat în neconformitate cu linia partidului și statului. Tocmai aceste două aspecte fundamentale ale dosarelor le conferă o valoare istorică deosebită. Informațiile, folosite cândva de servicii, reprezintă un material util pentru oricine, fie cercetător, fie persoană particulară, care dorește să reconstituie diverse aspecte ale unui capitol din trecutul recent.

Chiar dacă au existat și în Germania voci care au cerut inițial o lege a lustrației care ar fi dus la eliminarea reprezentanților nomenclaturii comuniste, a activiștilor de partid și a colaboratorilor oficiali și neoficiali ai Securității din viața publică, ideea a fost respinsă atât de numeroși parlamentari, cât și de majoritatea reprezentanților fostei opoziții est-germane. În consecință, legea¹⁵ votată pe data de 14 noiembrie 1991 de către Bundestag prevede modalitățile de acces ale cetățenilor la propriul dosar și definește condițiile de administrare, după reguli arhivistice, de către un Oficiu special creat. În documentele puse la dispoziția cercetătorilor sub forma unor fotocopii, respectiv petenților care doresc să-și vadă propriul dosar, datele și numele unor terțe

¹³ J. Gauck, Rückblick auf die Anfänge der Behörde des Bundesbeauftragten, în S. Suckut, J. Weber (ed.), Stasi-Akten zwischen Politik und Zeitgeschichte. Eine Zwischenbilanz, OLZOG, München 2003, p. 20.

¹⁴ A se vedea pagina oficială de internet a Oficiului, rubrica privind statistica, (http://www.bstu.bund.de/DE/BundesbeauftragterUndBehoerde/BStUZahlen/_node.html) – accesat, 25 iulie 2013.

¹⁵ Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, accesibilă pe pagina oficială de internet a Bundestag-ului german: (<http://dipbt.bundestag.de/doc/brd/1991/D729+91.pdf>).

persoane sunt anonimizate, ceea ce a stârnit numeroase controverse. Persoane a căror identitate a fost stabilită din context și a fost făcută publică s-au adresat justiției cu scopul de a stopa răspândirea unor eventuale informații despre calitatea lor de colaboratori neoficiali ai Stasi. În copiile dosarelor înmânate la cerere petenților sau cercetătorilor numele unor terțe persoane rămân, deci, anonimizate. Inclusiv date intime sau pur personale legate de rude apropiate care apar în materialele din aceste dosare.

Pe de altă parte, Oficiul este obligat să ofere la cererea unor instituții informații legate de anumite persoane în vederea verificării unor eventuale legături cu Stasi. La cererea unor instituții, angajații puteau fi obligați să răspundă într-un chestionar dacă au avut vreo relație neoficială cu poliția politică. În urma unor discuții cu persoanele care au declarat că au existat astfel de legături, instituția în cauză decide dacă persoana poate să mai ocupe un anumit post sau dacă i se desface contractul de muncă. La solicitarea instituțiilor adresată Oficiului privind legăturile unor persoane cu Stasi, BStU este obligat să răspundă printr-o simplă adresă, fără a face vreo apreciere. Răspunsul cuprinde doar o sinteză privind o eventuală activitate conspirativă pentru poliția secretă. După 2006, acest „serviciu” din partea Oficiului a încetat, deoarece legiuitorul a considerat că după o perioadă de 16 ani acest proces de verificare s-a încheiat¹⁶.

O investigare automată a tuturor persoanelor din partea Oficiului – în afara funcționarilor publici – nu a fost prevăzută de lege, deci nu a fost și nu este, ca atare, nici obligatorie. Rămâne la aprecierea unei instituții dacă dorește să afle detalii despre trecutul unui angajat. Unele instituții chiar au solicitat mai multe investigații asupra angajaților, după ce presa a publicat anumite informații legate de activitatea trecută a unor persoane. De exemplu, postul de radio-televiziune est-german, *Mitteldeutscher Rundfunk* (MDR), unde din 2000 de angajați circa 100 au fost colaboratori neoficiali ai Stasi¹⁷.

Calitatea de colaborator al Stasi stabilită de către Oficiul Gauck-Birthler-Jahn¹⁸ nu are nicio consecință asupra unor persoane care au avut legături cu poliția secretă dacă se constată următoarele împrejurări: a) dacă a semnat un angajament ca militar în termen – într-o unitate militară a Ministerului Securității Statului (MfS); b) dacă a semnat un angajament, dar nu a furnizat note; c) dacă a semnat un angajament și mai era minor; d) dacă a lucrat pentru Stasi înaintea anului 1970; e) dacă a colaborat fără a da dovadă de zel sau doar pentru o scurtă perioadă¹⁹.

O epurare generală, deci, nu a avut loc în Germania. Doar în anumite cazuri persoane demascate pentru întreținerea unor legături cu organele Stasi au avut de suportat consecințe din partea instituției, fiind concediate. Circa 50 la sută dintre judecătorii, funcționarii, profesorii și polițiștii care au fost declarați colaboratori oficiali sau neoficiali au fost obligați să părăsească serviciul.

2.3. Reconsiderarea politică prin comisia de anchetă a Bundestag-ului german

Cea mai substanțială contribuție la procesul de reconsiderare critică a trecutului comunist din Germania a avut-o, fără îndoială, comisia de anchetă a Bundestag-ului german, înființată pe data de 12 martie 1992, fiind însărcinată să cerceteze toate aspectele sistemului din partea răsăriteană

¹⁶ H. Both, *Rechtliche und sachliche Probleme bei Mitteilungen zur Überprüfung von Personen*, in Suckut/ Weber, op. cit., p. 294.

¹⁷ H. Both, loc cit., p. 300.

¹⁸ Numele celor trei directori ai Oficiului: Joachim Gauck (1990-2000), din martie 2012, președintele RFG, Marianne Birthler (2000-2011) și Roland Jahn, director din martie 2011.

¹⁹ H. Both, loc cit., p. 303.

a țării, din punct de vedere istoric și din punct de vedere a urmărilor și repercusiunilor asupra prezentului post-comunist. Înființarea comisiei fusese și un răspuns indirect la polemicile iscate după intrarea în vigoare a legii privind deschiderea arhivelor Stasi, din 29 decembrie 1991. Dezbaterile publice a momentului era dominată de un lanț de dezvăluiri spectaculoase legate de persoane publice acuzate de colaborare – deseori și fără dovezi – ceea ce a declanșat o serie de procese care urmau să clarifice veridicitatea învinuirilor. Cazul primului ministru din land-ul federal estic Brandenburg, social-democratul Manfred Stolpe, este exemplar. El a recunoscut că a avut contacte cu Stasi, fiind o persoană din conducerea bisericii evanghelice, dar a respins acuzațiile că ar fi fost un colaborator neoficial. Din diversele materiale depozitate în arhiva Oficiului Gauck, însă, rezultă că Stolpe, conspirat sub numele de „Sekretär” (Secretarul), a activat neoficial timp de 20 de ani, furnizând poliției secrete nenumărate informații.

În această atmosferă tensionată s-a decis înființarea celei mai mari comisii parlamentare din istorie, votată de toate partidele democratice, inclusiv de cel post-comunist, în pofida unor disensiuni care s-au ivit referitoare la accentele pe care cele 43 de persoane nominalizate (deputați și experți – istorici, politologi, profesori etc.) – urmau să le pună pe diferitele probleme în raportul final. Astfel, o comisie parlamentară s-a ocupat pentru prima dată de istorie, sintetizându-și rezultatele șase ani mai târziu într-un raport final, intitulat: „Depășirea urmărilor dictaturii PSUG în procesul unificării germane”²⁰. Recomandarea centrală a comisiei la adresa politicianilor a fost propunerea înființării unei fundații care să se ocupe în exclusivitate pe o perioadă de timp nedeterminată de cercetarea științifică a trecutului comunist. Pe data de 2 aprilie 1998, Bundestag-ul s-a pronunțat pentru înființarea fundației („Stiftung Aufarbeitung”) care în anii următori s-a ocupat sistematic de reconsiderarea critică a dictaturii est-germane, sprijinind diverse proiecte, asigurând conservarea memoriei (documentare și cea a martorilor și victimelor regimului), contribuind astfel activ la educația politică prin publicații sau conferințe.

Rezultatele cercetărilor comisiei au fost publicate în 8 volume, structurate tematic în alte 14 volume adiacente:

- materiale privind politica economică, socială și ecologică;
- Germania divizată;
- Germania divizată în Europa divizată;
- educație, știință, cultură;
- puterea statului de drept în procesul depășirii sechelelor dictaturii PSUG, schimbarea elitelor în domeniul public, reconsiderarea juridică;
- probleme privind activitatea viitoare în domeniul reconsiderării, perspective internaționale;
- formule de prelucrare a celor două dictaturi și victimele lor;
- viața cotidiană din RDG și în noile land-uri federale.

Raportul comisiei nu a aplanat anumite diferențe existente între protagoniștii partidelor parlamentare. Unii post-comuniști au continuat de-a lungul anilor să reproșeze membrilor comisiei că ar fi încercat să impună o imagine ideologizată a istoriei și o imagine unilaterală a defunctei Republici Democratice Germane.

---

²⁰ Accesibil și într-o formă electronică pe pagina Bundestag-ului german: *Überwindung der Folgen der SED-Diktatur im Prozeß der deutschen Einheit* (<http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/13/110/1311000.pdf>).

2.4. Reconsiderarea științifică, istorică și artistică

Prelucrarea trecutului est-german oscilează, totuși, în mare măsură, între cercetare empirică și analiză istorică, între diletantism și obiectivitate, între legende, conspiraționism și tendințe de răzbunare subiectivă, între forme ale discursului consternat și cel obiectiv-științific, între colportaj și discursul ideologic resentimentar.

Astfel, în multe lucrări publicate de-a lungul anilor se poate constata utilizarea unor formule multiple de interpretare a documentelor și un discurs stilistic eterogen. Deschiderea fără restricții a arhivelor aparatului de partid est-german, fără respectarea embargoului legal de 30 de ani (valabil în cazul arhivei ministerului de externe est-german, de pildă) a facilitat cercetarea, dar a impulsionat și diletantismul unor istorici necalificați, proveniți din grupurile de opoziție sau din rândurile unor jurnaliști în căutare de narațiuni inedite și senzaționale din viața nomenclaturii.

Astfel, au apărut o sumedenie de biografii și studii dedicate unor personalități publice est-germane, de la liderul stalinist de partid, Walter Ulbricht, la șeful Stasi, Erich Mielke, până la cancelarul Angela Merkel, prezentată în anul alegerilor 2013 într-o exagerată postură de activistă a organizației tineretului comunist (FDJ). Având o componentă boulevardier-senzaționalistă evidentă, în scrierea intitulată „Prima viață a Angelei M.”, actuala șefă a guvernului federal este zugrăvită ca o comunistă reformatoare, reproșându-i-se, indirect, faptul că nu fusese o disidentă și că s-a alăturat abia înaintea prăbușirii regimului comunist mișcării est-germane de opoziție.²¹

Multe dintre cele peste 3000 de cărți care se ocupă de problematica est-germană nu rezistă unor analize științifice serioase, mai ales cele strict subiective cu tentă autobiografică, tributare dihotomiei simplificatoare, victimă-făptaș.

Pe de altă parte, cercetarea serioasă s-a axat aproape exclusiv asupra problematicii legate de poliția politică, numită de către un cercetător german „Stasiologie”²², ignorând aspectele celelalte ale realității cultural-politice, economice și ideologice din fosta RDG.

Încercări mai mult sau mai puțin reușite axate pe tema reconsiderării trecutului pot fi identificate și în domeniul literaturii, cinematografiei sau artelor.

Un exemplu arhicunoscut este filmul „Viața celorlalți” (Das Leben der Anderen), realizat de Florian Henckel von Donnersmarck în anul 2006, care a obținut un premiu Oscar pentru cea mai bună producție cinematografică străină. În centrul acțiunii se află un ofițer Stasi, însărcinat să urmărească pe un dramaturg. Ofițerul devine, în ultimă instanță, un soi de complice al dramaturgului cu idei opuse liniei oficiale. Pe lângă o serie de aspecte neverosimile privind activitatea Stasi (de pildă, scena interceptării convorbirilor dintr-un apartament în podul casei), criticii filmului au reproșat regizorului, pe bună dreptate, crearea unei imagini a „securistului bun” pentru care în realitatea est-germană, practic, nu există – sau nu se cunoaște – vreun echivalent.

Un alt film în centrul căruia se află protestele pașnice din Leipzig, care în 1989 au impulsionat mișcările de opoziție, contribuind astfel la prăbușirea regimului, este producția lui Frank Beyer, „Biserica Sf. Nicolae” (Nikolaikirche), din 1995. Filmul are la bază un scenariu scris de fostul deținut politic est-german Erich Loest (1926-2013), autorul romanului omonim. Atât

²¹ G. Lachmann, R.G. Reuth, *Das erste Leben der Angela M. (Prima viață a Angelei M.)*, Piper Vlg., München, 2013.

²² J. Gieseke, *Zeitgeschichtsschreibung und Stasi-Forschung*, în *Suckut, Weber*, op. cit., p. 224. Lista titlurilor dedicate subiectului Stasi pot fi accesate pe pagina de internet a Oficiului Gauck-Birthler-Jahn (BstU), Bibliografie zum Staatssicherheitsdienst der DDR (http://www.bstu.bund.de/DE/Wissen/Bibliothek/Auswahl-Bibliographie/bibliographie_Stand_2012.pdf?_blob=publicationFile).

romanul cât și filmul se pierd în simplificări și colportaje de care suferă și alte producții literar-artistice care și-au propus să tematizeze complexitatea și aspectele specifice fenomenului autoritar comunist din Germania răsăriteană.

Și în literatură a fost tematizat trecutul RDG-ului, însă până-n prezent lipsește marele roman de succes care să prezinte într-un mod convingător, estetic, fațetele complicate ale sistemului.

2.5. Reconsiderarea juridică

Odată cu unificarea celor două state germane, pe data de 3 octombrie 1990, aparatul de justiție est-german a dispărut. Cazurile prelucrate de organele de justiție est-germane au fost preluate de cele federale.

Așadar și continuarea urmăririi penale a câtorva persoane, începută deja în ultima fază a existenței RDG-lui, a fost continuată după 1990. Procuratura est-germană a început urmărirea penală a 30 de înalți demnitari ai partidului și statului, între care se aflau 10 membri ai Biroului Politic. Cei mai mulți au fost arestați preventiv, ca de pildă Günter Mittag și Harry Tisch, învinuiți pe data de 3 decembrie 1989 de risipirea banilor publici și îmbogățire personală. Pentru infracțiuni similare s-a început, pe data de 5 decembrie, și urmărirea penală a lui Erich Honecker, liderul de partid demis în octombrie 1989. Din cauza unui cancer, Honecker a fost eliberat din arestul preventiv. După unificare, cazul este preluat de către procuratura Germaniei federale care în noiembrie 1990 anunță că Honecker urmează să fie cercetat și pentru complicitate la uciderea unor persoane la frontiera germano-germană. Pentru a se sustrage cercetărilor, Honecker reușește, împreună cu soția sa Margot, să fugă, în martie 1991 la Moscova, de unde, însă, va fi expulzat pe 29 iulie 1992, după ce se refugiază temporar în ambasada chiliană din capitala Rusiei. În Germania, Honecker este din nou arestat, dar din cauza sănătății sale precare se renunță la judecarea fostului lider care, după 169 de zile petrecute în arest²³, pe 12 noiembrie 1992, este pus în libertate. Acesta obține azil în Chile, unde se va stabili și unde va muri pe data de 29 mai 1994.

Un alt caz celebru intrat în vizorul justiției a fost cel al lui Markus (Mischa) Wolf (1923-2006), între anii 1952 și 1986 șeful Direcției pentru Informații Externe (Hauptverwaltung Aufklärung – HVA) din cadrul Ministerului Securității Statului (MfS). Wolf a încercat să se sustragă urmăririi penale, solicitând, în 1991, azil politic în Austria. Cererea i-a fost respinsă, iar el s-a predat autorităților federale. Un tribunal din Düsseldorf l-a condamnat în 1993 la 6 ani de închisoare pentru trădare. Sentința însă a fost anulată de către Tribunalul Constituțional, deoarece faptele de spionaj – de care fusese acuzat – au fost comise în numele un stat suveran și în conformitate cu legislația din RDG. Wolf a mai fost condamnat la 2 ani de închisoare cu suspendarea pedepsei, în 1997, pentru răpirea și vătămarea corporală a patru persoane.

Cel de-al treilea caz emblematic, pe care-l schițăm aici pentru a avea o imagine asupra felului cum s-au desfășurat acțiunile extrem de indulgente ale justiției în mai toate cazurile, este cel al ministrului Stasi, Erich Mielke (1907-2000)²⁴. Sub învinuirea de subminarea economiei

²³ Volumul postum al lui Honecker, prefațat de soția sa Margot, intitulat „Ultimele însemnări“ cuprinde o serie de note care nu sunt nimic altceva decât o încercare de a justifica sistemul politic din RDG. Nici din punct de vedere istoric, volumul nu are o valoare deosebită. Este mai degrabă un document care reflectă dezamăgirea unui personaj istoric, izolat și frustrat. *E. Honecker, Letzte Aufzeichnungen, Vorwort von Margot Honecker*, Ed. Ost, Berlin, 2012.

²⁴ Pentru detalii biografice a se vedea excelenta monografie, semnată de *W. Otto, E. Mielke*, Biographie. Aufstieg und Fall eines Tschekisten, Dietz-Verlag, Berlin, 2000.

naționale, Mielke a fost arestat preventiv pe data de 7 decembrie 1989, fiind eliberat din motive de sănătate deja în martie 1990. În iulie fusese rearestat sub învinuirea de planificare a unor lagăre pentru opozanți și primirea în RDG a unor membri ai grupului terorist vest-german, cunoscut sub denumirea Frațiunea Armatei Roșii (RAF). În noiembrie 1991, însă, i se întentează un proces pentru infracțiunea de omor comisă în anul 1931. Procesul a durat din februarie 1992 până în octombrie 1993. Tribunalul l-a găsit vinovat de uciderea a doi polițiști și l-a condamnat la 6 ani închisoare. După ce și-a ispășit două treimi din pedeapsă, Mielke a fost pus în libertate la finele anului 1995. Cinci ani mai târziu temutul ministru al Securității est-germane a murit într-un cămin de bătrâni²⁵.

Odată cu desființarea justiției est-germane, nu s-a produs, însă, și o epurare automată a personalului din acest domeniu. Pe parcurs, anumite persoane compromise din cauza comiterii unor abuzuri juridice sau apropierii de Securitate au fost eliminate în conformitate cu legislația adoptată – schițată mai sus.

În vederea urmăririi unor delictive comise de reprezentanți ai nomenclurii și aparatului politico-represiv al fostei RDG s-a înființat în cadrul poliției din Berlin, la data de 1 septembrie 1991, o secție specială: Biroul central pentru investigarea criminalității guvernamentale și de unificare (germ. Zentrale Ermittlungsstelle für Regierungs- und Vereinigungskriminalität – ZERV). Biroul a existat până la sfârșitul anului 2000. În urma cercetărilor biroului, s-a recomandat urmărirea penală a 20.327 de persoane. Dintre aceste cazuri semnalate, 16.323 intrau sub incidența a ceea ce s-a numit infracțiuni guvernamentale; în 4.004 de cazuri era vorba despre infracțiuni economice. Pe motiv de lipsă a dovezilor probatorii sau din cauza unor greșeli de procedură multe tribunale, care urmau să judece prezumtivele infracțiuni, au decis oprirea urmăririi penale, ceea ce echivala și cu închiderea dosarelor de cercetare.

Felul rezolvării unor cazuri se desprinde dintr-o statistică pe grupe de infracțiuni și pe land-uri. Astfel, pentru infracțiuni comise la frontieră au fost inculpați în land-ul Berlin 228 de persoane, în land-ul Brandenburg 38, în Mecklenburg-Vorpommern 6, în Saxonia 3, în Saxonia-Anhalt 38, în Turingia 48, în land-urile vestice 2 (în total 363)²⁶.

Toate procesele care s-au judecat după 1990 s-au desfășurat în conformitate cu prevederile Codului penal est-german. Practic nimeni nu a fost judecat – retrospectiv²⁷ – în baza legislației noi vest-germane, preluată și introdusă după unificare în noile land-uri federale din est. Totodată, sentințele pronunțate au fost strict individualizate. În conformitate cu normele statului de drept au fost excluse din start sentințe colective în cazul mai multor persoane implicate în comiterea unei infracțiuni.

Doar persoanele implicate în diverse forme de spionaj (politic, economic, militar) îndreptate împotriva Republicii Federale au fost judecate în baza legislației vest-germane. În această categorie intrau practic și spionii care la un moment dat s-au retras pe teritoriul est-german și a căror activitate putea fi judecată abia după dispariția RDG-ului.

---

²⁵ O analiză a cazului a publicat *M. Ringel*, *Gesetz und Gerechtigkeit. Kann der Rechtsstaat Unrecht bewältigen?*, în *Horch und Guck*, 2 (68), 2010, p. 10-68.

²⁶ *K. Marxen, G. Werle*, *Die strafrechtliche Aufarbeitung von DDR-Unrecht. Eine Bilanz*, de Gruyter, Berlin-New-York, 1999, p. 302.

²⁷ *B. Jahntz*, *Die juristische Aufarbeitung der SED-Herrschaft – eine vorläufige Bilanz*, în *Suckut, Weber*, op. cit., p. 309 și urm.

2.5.1. Procese intentate unor cadre responsabile pentru încălcarea legilor din fosta RDG

Justiția din land-ul Berlin urma să rezolve 23.000 de plângeri, dintre care 16.503 erau considerate mai puțin grave (cazuri de dopaj, de abuzuri juridice, violențe săvârșite de securiști fără consecințe letale etc.). Odată cu intrarea în vigoare a prescripției pe data de 3 octombrie 2000, urmărirea penală a încetat în cazul a 16.494 de persoane (226 de responsabili din aparatul superior de justiție, procuratură și procuratură generală; 101 lucrători ai Securității, 49 de înalți demnitari de stat și din sport, medici sportivi, antrenori etc.).²⁸ Condamnări au fost pronunțate împotriva a 53 de inculpați pentru abuzuri în justiție (dintre care 5 la pedepse cu închisoare, 46 la închisoare cu suspendare, 2 la amendă), 58 au fost achitați. Pentru infracțiuni comise de lucrători Stasi au fost condamnați 33 de inculpați (1 la închisoare, 28 la închisoare cu suspendarea pedepsei, 2 la amendă, 2 au fost avertizați), 32 au fost găsiți nevinovați. Pentru dopaj au fost judecați 36 de inculpați (24 la închisoare cu suspendare, 12 la amendă), în cazul altor 8 s-a dispus încetarea urmăririi.

Justiția din Berlin s-a ocupat și de cazurile a 6.432 de persoane învinovățite de săvârșirea unor violențe la frontiera germano-germană. Dintre acestea au fost condamnate 123 de persoane (7 membri ai conducerii politice și 36 de membri ai conducerii militare, cât și 80 de militari ai trupelor de grăniceri). În cazul a 61 de persoane s-a ordonat încetarea urmăririi penale²⁹.

În urma dirijării acțiunilor spre tribunalele diferitelor land-uri federale situația generală a fost cuprinsă într-o statistică³⁰ pe care o reproducem aici și care oferă o imagine exhaustivă asupra procesului de reconsiderare juridică a trecutului est-german:

---

²⁸ Cf. *Jahntz*, loc cit., p. 325.

²⁹ Date suplimentare în *Jahntz*, loc cit., p. 326-328.

³⁰ *K. Marxen, G. Werle*, Die strafrechtliche Aufarbeitung von DDR-Unrecht. Eine Bilanz, de Gruyter, Berlin-New-York, 1999, p. 202.

Infracțiuni	Berlin	Brandenburg	Mecklenburg-Vorpommern	Saxonia	Saxonia Anhalt	Turingia	RFG	Nr. total	%
Violențe la frontieră	228	38	6	3	38	48	2	363	30
Abuzuri juridice	136	13	61	115	21	27	-	400	33
Falsificarea alege-rilor	20	23	2	28	10	44	-	127	10,5
Infracțiuni Stasi	56	-	8	46	16	17		143	11,8
Denunțuri	11	-	-	2	1	-	1	15	1,2
Violențe, torturi	4	4	1	32	2	10		53	4,4
Abuz de putere / corupție	30	-	5	1	5	15		56	4,8
Infracțiuni economice	31	4	-	4	2	1		42	3,5
Dopaj	6							6	0,5
Altele			2	3	2			7	0,6
Total	549	82	85	234	97	162	3	1212	100 %

2.5.2. Reabilitarea victimelor și abuzurilor justiției est-germane

În 1992, Bundestag-ul a adoptat legea privind reabilitarea victimelor justiției est-germane³¹. Prin această lege³² se urmărea înlăturarea condamnărilor abuzive și eliminarea consecințelor administrative negative pentru persoanele condamnate politic, având cazier. Potrivit legii, fiecare persoană din această categorie are dreptul să se adreseze justiției care este obligată să rejudece cauza și, de la caz la caz, să stabilească dacă poate fi reabilitată. O reabilitare colectivă a tuturor condamnaților pentru delictе considerate politice a fost exclusă de la bun început. În discuțiile care au însoțit aprobarea legii de către Bundestag s-a atras atenția asupra faptului că o reabilitare globală ar include și criminali naziști care, după război, au fost condamnați în partea răsăriteană pentru crime de război și contra umanității. Totodată, legea, care a suferit mici modificări³³, prevede o reparație financiară unică pentru victime, însumând pentru est-germani 550 de mărci pentru fiecare lună de detenție, iar pentru vest-germani 300 de mărci³⁴.

O problemă majoră nerezolvată satisfăcător pentru victimele regimului care au suferit condamnări și au prestat după eliberarea din detenție o muncă necalificată a rămas cea a

³¹ Publicată în monitorul oficial german (Bundesgesetzblatt), BGBI. I, p. 1814.

³² A se vedea analiza lui *H. Bräutigam*, *Der Versuch, SED-Unrecht wiedergutzumachen*, în *Deutschland Archiv*, anul 40, nr. 6/2007, p. 1056-1066.

³³ *P. Eisenfeld*, *Defizite bei der Rehabilitation politisch Verfolgter des SED-Regimes*, în *Horch und Guck*, nr. 39 (3/2002), p. 13-16.

³⁴ *Überwindung der Folgen der SED-Diktatur im Prozeß der deutschen Einheit*, loc cit., p. 24.

pensiilor. În comparație cu un fost ofițer Stasi, care după 40 de ani de muncă, primește o pensie de 1770 DM (cca. 880 euro), un fost deținut (muncitor necalificat sau artist liber profesionist) primește doar între 1200 și 1500 DM (respectiv între 600 și 750 euro) lunar. Asociațiile foștilor deținuți politici consideră aceste deficite ale legislației ca o mare nedreptate, încercând, fără succes, să intervină în favoarea îmbunătățirii situației materiale a victimelor dictaturii.

III. Concluzii – bilanț

La inițiativa unui ziar de mare tiraj, 20 de persoane publice au fost rugate să-i adreseze președintelui federal, Joachim Gauck, câte-o întrebare, care urma să fie publicată. Dirijorul Daniel Barenboim l-a întrebat cu acest prilej pe Gauck, în calitatea sa de est-german, dacă este mulțumit cum au fost tratați foștii membri ai PSUG (SED) după unificare în comparație cu tratamentul aplicat după 1945 foștilor membri ai Partidului Național-Socialist Muncitoresc German (NSDAP). „În 1990, membrii PSUG au parcurs relativ ușor calea spre democrație. Partidul lor nu a fost interzis; el și-a schimbat denumirea și a fost, fără întrerupere, politic activ. O decomunizare ca în Cehoslovacia nu a existat, după război, însă, a avut loc o denazificare. Un grup cu mult mai mic decât cei 2,3 milioane de membri de partid, a avut de suferit fracturi reale în carieră, mai ales în serviciul public, și anume acei oameni care au fost colaboratori oficiali sau neoficiali ai Stasi. Aceștia nu prezentau încrederea necesară pentru a mai putea lucra ca judecători, funcționari, profesori sau polițiști. De-altfel, nu toți colaboratorii neoficiali au fost eliminați din serviciul public, ci doar aproximativ cincizeci la sută dintre ei. Pe scurt, foștii responsabili ai sistemului nu au avut de suportat consecințe prea împovărătoare”³⁵.

---

³⁵ „Gaucks unbequeme Wahrheiten“ (Adevărurile incomode ale lui Gauck), în Bild am Sonntag, 25. august 2013. A se vedea și buletinul de știri al postului național de radio Deutschlandfunk, 25 august 2013.